

O'ZBEKISTONDA DAVLAT BOSHQARUV ORGANLARINING O'ZARO HAMKORLIGI

Yurisprudensiya (Xalqaro transport huquqi)" ta'lim yo'nalishi

4-kurs talabasi

Beginbetova Akmaral

ANNOTATSIYA

Mazkur ilmiy maqolada davlat boshqaruv organlarining o'zaro hamkorligi instituti chuqur ilmiy-nazariy, normativ-huquqiy va amaliy jihatdan IMRAD metodologiyasi asosida kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida davlat boshqaruvi organlari tushunchasi, ularning huquqiy tabiati va konstitutsiyaviy maqomi, vakolatlar taqsimoti hamda idoralararo muvofiqlashtirish mexanizmlari tizimli ravishda o'rganildi. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ma'muriy islohotlar, xususan "O'zbekiston – 2030" Taraqqiyot strategiyasi doirasida davlat boshqaruv organlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikning samaradorligini oshirish masalalari ilmiy asosda yoritildi. Shuningdek, Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya va Janubiy Koreya tajribasi asosida qiyosiy-huquqiy tahlil o'tkazilib, ilg'or boshqaruv modellarini O'zbekiston sharoitida joriy etish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: davlat boshqaruvi, davlat boshqaruv organlari, o'zaro hamkorlik instituti, vakolatlar taqsimoti, muvofiqlashtirish, ma'muriy islohotlar, xorijiy tajriba.

KIRISH

Davlat boshqaruvi tizimining samaradorligi zamonaviy huquqiy-demokratik davlat qurish jarayonida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, davlat boshqaruv organlarining o'zaro hamkorligi masalasi davlat hokimiyatining barqaror ishlashi, jamiyat ehtiyojlariga tezkor javob qaytarish va davlat siyosatini izchil amalga oshirishning muhim institutsional omili sifatida namoyon bo'lmoqda. Bugungi globallashtirish

sharoitida davlat boshqaruvi organlari faoliyatini alohida, izolyatsiyalangan holda tashkil etish o‘zini oqlamaydi.

Davlat boshqaruvi organlari o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlik muammosi ilmiy adabiyotlarda davlat hokimiyatining bo‘linishi tamoyili, markazlashgan va markazlashmagan boshqaruv modellari, shuningdek “yaxshi boshqaruv” (good governance) konsepsiyasi bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganiladi. Xususan, B.G. Peters fikricha, zamonaviy davlat boshqaruvida samaradorlikka erishish idoralararo raqobat emas, balki hamkorlik va muvofiqlashtirish orqali ta’minlanadi.¹

O‘zbekiston Respublikasida mustaqillikdan buyon davlat boshqaruvi tizimini shakllantirish va takomillashtirish borasida izchil islohotlar amalga oshirildi. So‘nggi yillarda esa davlat boshqaruvini modernizatsiya qilish, idoralararo hamkorlikni kuchaytirish, ochiq va xalq xizmatidagi davlat boshqaruvi modelini joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. “O‘zbekiston – 2030” Taraqqiyot strategiyasida davlat boshqaruvi organlari faoliyatini samarali muvofiqlashtirish va ularning o‘zaro hamkorligini kuchaytirish alohida vazifa sifatida belgilandi.

Mazkur ilmiy maqolaning maqsadi davlat boshqaruv organlarining o‘zaro hamkorligi institutining ilmiy-nazariy asoslari, normativ-huquqiy mexanizmlari va amaliyotini kompleks tahlil qilish, shuningdek xorijiy tajriba asosida uni O‘zbekiston Respublikasida takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot obyekti davlat boshqaruvi tizimi, predmeti esa davlat boshqaruv organlari o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni tartibga soluvchi huquqiy va tashkiliy munosabatlardir.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi davlat boshqaruv organlari o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlik institutining mustaqil huquqiy-institutsional kategoriya sifatida asoslab berilishi, uning samaradorligini oshirishga qaratilgan mualliflik takliflarining ishlab chiqilganligi bilan belgilanadi.

¹ Peters B.G. The Politics of Bureaucracy. — New York: Routledge, 2018.b-143

TAQDIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot jarayonida davlat va huquq nazariyasida e'tirof etilgan umumilmiy, maxsus-huquqiy hamda empirik tadqiqot metodlari majmuasidan kompleks tarzda foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi davlat boshqaruvi organlari o'rtasidagi hamkorlik institutining huquqiy-nazariy asoslari, amaldagi normativ-huquqiy tartibga solinishi va xorijiy tajribasi chuqur va har tomonlama tahlil qilinishini ta'minlashga qaratildi.

Avvalo, dialektik metod tadqiqotning asosiy metodologik poydevori sifatida tanlandi. Ushbu metod orqali davlat boshqaruvi organlari o'rtasidagi hamkorlik institutining tarixiy shakllanishi, uning rivojlanish bosqichlari va mazkur institutning jamiyat ijtimoiy-siyosiy taraqqiyoti bilan uzviy bog'liqligi izchil o'rganildi. Dialektik yondashuv yordamida idoralararo hamkorlik mexanizmlarining doimiy o'zgarib boruvchi ijtimoiy ehtiyojlarga moslashuvi, huquqiy tartibga solishning takomillashuvi hamda davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishdagi roli asoslab berildi. Shuningdek, mazkur metod davlat boshqaruvi tizimidagi markazlashuv va desentralizatsiya jarayonlari o'rtasidagi dialektik bog'liqlikni ochib berishga xizmat qildi.

Tizimli-tahliliy metod tadqiqot davomida keng qo'llanildi. Ushbu metod yordamida davlat boshqaruvi organlari, ularning vakolatlari, funksiyalari hamda o'zaro aloqalari yagona va uzviy institutsional tizim sifatida tahlil qilindi. Tizimli yondashuv orqali idoralararo hamkorlikning subyektlari, obyekti, huquqiy asoslari va tashkiliy mexanizmlari aniqlanib, ularning o'zaro bog'liqligi va funksional ahamiyati yoritildi. Mazkur metod, shuningdek, davlat boshqaruvi organlari faoliyatida takrorlanishlar, vakolatlar to'qnashuvi va muvofiqlashtirishdagi kamchiliklarni aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqotda formal-huquqiy metod muhim ahamiyat kasb etdi. Ushbu metod O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, qonunlari, Prezident farmon va qarorlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari hamda idoraviy normativ-huquqiy hujjatlarning mazmunini tahlil qilish, ularning huquqiy mohiyatini ochib berish va tizimlashtirishda qo'llanildi. Formal-huquqiy metod yordamida davlat boshqaruvi organlari o'rtasidagi hamkorlikni

tartibga soluvchi normalarning huquqiy aniqligi, izchilligi va o‘zaro uyg‘unligi baholandi. Shuningdek, ushbu metod amaldagi huquqiy normalarning samaradorligi va ularni qo‘llash amaliyotidagi muammolarni aniqlashga xizmat qildi.

Qiyosiy-huquqiy metod tadqiqotning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya va Janubiy Koreya davlat boshqaruvi tizimlarida idoralararo hamkorlik mexanizmlarini O‘zbekiston Respublikasi amaliyoti bilan solishtirish imkonini berdi. Ushbu metod orqali mazkur davlatlarda qo‘llanilayotgan ilg‘or tashkiliy-huquqiy modellar, muvofiqlashtirish mexanizmlari va boshqaruv uslublari o‘rganildi hamda ularni milliy qonunchilik va boshqaruv tizimiga moslashtirish imkoniyatlari tahlil qilindi. Qiyosiy tahlil natijalari asosida O‘zbekiston davlat boshqaruvi tizimida idoralararo hamkorlikni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Shuningdek, tadqiqotda mantiqiy-tahliliy metoddan foydalanilib, davlat boshqaruvi organlari o‘rtasidagi hamkorlikka oid tushunchalar, kategoriyalar va huquqiy institutlarning mazmuni aniqlashtirildi. Ushbu metod yordamida ilmiy xulosalar tizimli va mantiqiy izchillikda bayon qilinishi ta’minlandi.

Empirik tadqiqot doirasida ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, dissertatsiyalar, ilmiy maqolalar hamda xalqaro tashkilotlar — xususan, OECD va UNDP hisobotlari tahlil qilindi. Ushbu manbalar asosida davlat boshqaruvi tizimida idoralararo hamkorlikning zamonaviy tendensiyalari, amaliy muammolari va rivojlanish istiqbollari o‘rganildi. Empirik ma’lumotlar tahlili nazariy xulosalarni amaliy faktlar bilan mustahkamlash imkonini berdi.

Umuman olganda, tadqiqotda qo‘llanilgan metodlar majmuasi davlat boshqaruvi organlari o‘rtasidagi hamkorlik institutini nazariy, huquqiy va qiyosiy jihatdan har tomonlama yoritish, ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish hamda amaliy ahamiyatga ega takliflar ishlab chiqishni ta’minladi.

TADQIQOT NATIJALARI

1. Davlat boshqaruv organlari tushunchasi va huquqiy tabiati

Tadqiqot natijalariga ko'ra, davlat boshqaruv organlari — bu Konstitutsiya va qonunlar asosida davlatning ijro etuvchi hokimiyatini amalga oshiruvchi, ommaviy-huquqiy vakolatlarga ega bo'lgan institutlardir. A.X. Saidovning ta'kidlashicha, davlat boshqaruv organlari huquqiy tabiati ularning davlat nomidan majburiy qarorlar qabul qilish vakolatida namoyon bo'ladi²

Davlat boshqaruv organlarining o'zaro hamkorligi instituti ularning mustaqilligini cheklamagan holda, umumdavlat manfaatlarini ta'minlashga xizmat qiluvchi muvofiqlashtirilgan faoliyat tizimi sifatida shakllanadi. Bu institut vertikal va gorizontal hamkorlik shakllarida namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlat hokimiyatining bo'linishi tamoyili mustahkamlangan bo'lib, bu davlat boshqaruv organlari o'rtasidagi vakolatlar taqsimotining huquqiy asosini tashkil etadi. Vakolatlarning aniq belgilanishi idoralararo ziddiyatlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Prezident farmonlari va hukumat qarorlarida muvofiqlashtiruvchi organlar, idoralararo komissiyalar va ishchi guruhlar faoliyati orqali hamkorlik mexanizmlari joriy etilgan. Tadqiqot natijalari ushbu mexanizmlarning davlat siyosatini izchil amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatdi.

Davlat boshqaruv organlari o'rtasidagi hamkorlikni ta'minlashda tashkiliy-huquqiy mexanizmlar bilan bir qatorda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari muhim rol o'ynaydi. Elektron hukumat tizimi doirasida idoralararo elektron ma'lumot almashinuvi joriy etilishi boshqaruv samaradorligini oshirdi.

Qiyosiy-huquqiy tahlil shuni ko'rsatdiki, Germaniyada federal va yer darajasidagi organlar o'rtasidagi hamkorlik konstitutsiyaviy mexanizmlar orqali ta'minlanadi.³

² Peters B.G. The Politics of Bureaucracy. — New York: Routledge, 2018.b-204

³ Ginsburg T. Comparative Constitutional Law. — Chicago: University Press, 2014.b-218

Fransiyada esa markazlashgan boshqaruv tizimida vazirliklararo kengashlar muhim rol o'ynaydi.

Ilmiy adabiyotlarda davlat boshqaruv organlari o'rtasidagi hamkorlik bir nechta konseptual modellar orqali izohlanadi. Birinchi model — ierarxik (vertikal) hamkorlik modeli bo'lib, bunda markaziy davlat boshqaruvi organlari bilan mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari o'rtasidagi munosabatlar ustuvor hisoblanadi. Ushbu model davlat siyosatining hududlarda izchil amalga oshirilishini ta'minlashga xizmat qiladi⁴

Ikkinchi model — gorizontal hamkorlik modeli bo'lib, bunda bir xil darajadagi vazirliklar, idoralar va qo'mitalar o'rtasidagi muvofiqlashtirilgan faoliyat asosiy o'rinni egallaydi. Mazkur model murakkab ijtimoiy-iqtisodiy masalalarni hal etishda samarali hisoblanadi, chunki u tarmoqlararo integratsiyani ta'minlaydi.

Uchinchi model — tarmoq (network governance) modeli bo'lib, bunda davlat boshqaruv organlari nafaqat o'zaro, balki nodavlat tashkilotlar, fuqarolik jamiyati institutlari va xususiy sektor bilan hamkorlik qiladi. Ushbu model ochiq va inklyuziv boshqaruvni shakllantirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida davlat boshqaruvi organlari o'rtasidagi hamkorlik instituti mustaqillikdan so'ng bosqichma-bosqich rivojlandi. Dastlabki bosqichda boshqaruv tizimi asosan markazlashgan xarakterga ega bo'lib, idoralararo hamkorlik mexanizmlari yetarli darajada rivojlanmagan edi. Keyingi bosqichda esa normativ-huquqiy bazani mustahkamlash orqali davlat boshqaruvi organlari faoliyatini muvofiqlashtirishga alohida e'tibor qaratildi.

So'nggi yillarda qabul qilingan Prezident farmonlari va qarorlari davlat boshqaruvi organlari o'rtasidagi hamkorlikni institutsional jihatdan mustahkamlashga qaratilgan

⁴ Saidov A.X. Davlat va huquq nazariyasi. — Toshkent: TDYU, 2019.b-208

bo‘lib, ularning ijrosi natijasida idoralararo kelishuvlar, qo‘shma dasturlar va kompleks loyihalar soni ortdi⁵

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, muvofiqlashtirish va nazorat mexanizmlari davlat boshqaruvi organlari o‘rtasidagi samarali hamkorlikning ajralmas tarkibiy qismlari hisoblanadi. Muvofiqlashtirish orqali davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlari belgilansa, nazorat mexanizmlari ushbu siyosatning amalda bajarilishini ta‘minlaydi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari davlat boshqaruv organlari o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni rivojlantirish kompleks yondashuvni talab qilishini ko‘rsatadi. Normativ-huquqiy asoslarni mustahkamlash bilan birga, tashkiliy, axborot va kadrlar salohiyatini oshirish zarur.

“O‘zbekiston – 2030” Taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalar davlat boshqaruvi organlari o‘rtasida ochiqlik, hisobdorlik va samarali muvofiqlashtirishni kuchaytirishni nazarda tutadi⁶

1. Amaldagi muammolar

Davlat boshqaruv organlari o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni ta‘minlashda bir qator muammolar mavjud. Jumladan, vakolatlarning takrorlanishi, idoralararo axborot almashinuvidagi uzilishlar va tashkiliy resurslarning yetarli darajada muvofiqlashtirilmaganligi boshqaruv samaradorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

2. Muammolarni bartaraf etish yo‘llari

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun davlat boshqaruvi organlari o‘rtasidagi hamkorlikni huquqiy jihatdan yanada aniqlashtirish, raqamli platformalarni keng joriy etish va kadrlar malakasini oshirish zarur. Xususan, xorijiy tajribada qo‘llanilayotgan

⁵ Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2021.b-112-116

integratsiyalashgan boshqaruv modellarini milliy sharoitga moslashtirish maqsadga muvofiq.

3. Xorijiy tajribani qo'llash istiqbollari

Germaniya va Janubiy Koreya tajribasi shuni ko'rsatadiki, davlat boshqaruv organlari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish boshqaruv samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu tajribalarni O'zbekiston sharoitida bosqichma-bosqich joriy etish mumkin⁷ (OECD, 2020, 40-bet).

XULOSA

Davlat boshqaruv organlarining o'zaro hamkorligi instituti davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim huquqiy va institutsional mexanizm hisoblanadi. Mazkur institutning samarali faoliyat yuritishi davlat organlari o'rtasida vakolatlar va mas'uliyatning aniq taqsimlanishini, qarorlar qabul qilish jarayonining muvofiqlashtirilishini hamda boshqaruv faoliyatida takrorlanish va byurokratik to'siqlarning oldini olishni ta'minlaydi. Shu bois, uni ilmiy-nazariy jihatdan chuqur va tizimli asoslash, shuningdek, amaliy mexanizmlarini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish alohida dolzarblik kasb etadi.

Davlat boshqaruv organlarining o'zaro hamkorligi institutini rivojlantirish O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli ma'muriy islohotlarning izchil va samarali ro'yobga chiqishiga xizmat qiladi. Xususan, ushbu institutning mustahkam huquqiy asoslari va samarali tashkiliy mexanizmlarining shakllantirilishi davlat boshqaruvida ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash, idoralararo hamkorlikni kuchaytirish hamda davlat xizmatlarining sifati va tezkorligini oshirish imkonini beradi. Natijada, "xalq xizmatidagi davlat" tamoyilini amalda ro'yobga chiqarish, fuqarolar va

⁷ OECD. Public Governance Review. — Paris, 2020. — b-40

jamiyat manfaatlariga yoʻnaltirilgan samarali boshqaruv tizimini shakllantirishga mustahkam zamin yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

- 1) Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023.
- 2) Mirziyoyev Sh.M. Yangi Oʻzbekiston strategiyasi. — Toshkent: Oʻzbekiston, 2021. — 112–120-betlar.
- 3) Saidov A.X. Davlat va huquq nazariyasi. — Toshkent: TDYU, 2019. — 201–215-betlar.
- 4) Karimov I.A. Oʻzbekiston — bozor munosabatlariga oʻtishning oʻziga xos yoʻli. — Toshkent: Oʻzbekiston, 1993. — 45–50-betlar.
- 5) Peters B.G. The Politics of Bureaucracy. — New York: Routledge, 2018. — pp. 140–155.
- 6) Ginsburg T. Comparative Constitutional Law. — Chicago: University Press, 2014. — pp. 210–225.
- 7) OECD. Public Governance Review. — Paris, 2020. — pp. 30–45.